

Etnološka biblioteka

Knjiga 73

Urednik
Miroslav Niškanović

Recenzenti
Prof. dr Saša Nedeljković
Prof. dr Ljiljana Gavrilović

*Recenzentska komisija za etnologiju i antripologiju
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

Prof. dr Ivan Kovačević, prof. dr Vesna Vučinić,
dr Mladena Prelić, viši naučni saradnik

Uređivački odbor

Prof. dr Mirjana Prošić-Dvornić (Northwood University Midland, SAD), prof. dr Ivan Kovačević (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), prof. dr Dušan Drljača, Beograd, prof. dr Mladen Šukalo (Filološki fakultet Univerziteta u Banjaluci, RS, BiH), prof. dr Bojan Žikić (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), dr Petko Hristov (Etnografski institut s Muzej, BAN, Sofija, Bugarska), dr Mladena Prelić (Etnografski institut SANU, Beograd), dr Miroslava Lukić-Krstanović (Etnografski institut SANU, Beograd), prof. dr Dimitrije O. Golemović (Fakultet muzičke umetnosti, Beograd), dr Srđan Katić (Istorijski institut, Beograd), dr Aleksandar Krel (Etnografski institut SANU, Beograd).

Štampanje publikacije finansirano je iz sredstava Ministarstva
kulture i informisanja Republike Srbije

**URBANI KULTURNI IDENTITETI
I RELIGIOZNOST U
SAVREMENOM KONTEKSTU**

Tematski zbornik

**Uredio
Danijel Sinani**

**Beograd
2013**

Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu

Etnologija i antropologija su dugo i često povezivane s proučavanjem tradicionalnih i seoskih kultura - u slučaju prve, ili plemenskih i egzotičnih kultura - u slučaju druge (ko)discipline. Međutim, nova srpska antropologija je često izlazila iz pomenutih okvira, a samo letimičan pogled na domaće etnološko/antropološke kurikulume u poslednje dve decenije, pokazaće da istraživanje i proučavanje tradicionalne kulture konstantno gubi korak za "savremenim" temama i fenomenima. Prethodno rečeno je još jasnije kada se ima u vidu činjenica da je antropologija inicijalno formulisana upravo kao nauka o Drugima. Dok su antropolozi kolonijalnih sila svoje Druge pronalazili na udaljenim novoosvojenim prostorima, u kontinentalnoj Evropi je drugost istraživana na mnogo dostupnijem i poznatijem terenu – u okviru sopstvenih tradicijskih "društava" i seoskih kultura. Nestajanjem elemenata koji su takvu drugost činile bitno različitom od gradskog života, te kontinuiranim migracijama na relaciji selo – grad, istraživački fokus etnologa i antropologa se izmešta u novo okruženje. Na svojevrsan na-

čin, ruralno je, dakle, ustupilo mesto urbanom u mnogim segmentima antropoloških istraživanja, ali, paradoksalno, i pored konstatovanog stanja stvari, proučavanjima urbanih kulturnih identiteta u domaćoj etnologiji i antropologiji nije se pristupalo sistematski, niti postoje publikacije u kojima bi bili objedinjeni rezultati do kojih se u razmatranju fragmenata navedenih fenomena došlo.

Ovaj zbornik predstavlja kompilaciju nekoliko različitih studija slučaja, koje za temu imaju urbane kulturne identitete i religioznost u savremenom okruženju i, iako se njime u domaću nauku ne uvode sistematska proučavanja ove oblasti, njegov značaj leži pre svega u činjenici da on donosi sveža promišljanja starih i novih problema, uvodi u polje istraživanja nove tematske oblasti i nagoveštava u kojim sve pravcima može da bude angažovana antropološka misao.

Tako, u uvodnoj studiji *Neki problemi proučavanja identiteta u Srbiji*, Ivan Kovačević i Vladimira Ilić razmatraju probleme na koje se može naići prilikom proučavanja savremenih kulturnih identiteta, bilo da se radi o njihovim etničkim, rodnim, regionalnim, lokalnim, grupnim ili individualnim parametrima. Bojan Žikić i Marija Ristivojević se u tekstu *Beograd kao kulturni simbol: mogući temat etnološkog i antropološkog proučavanja u okviru pokušaja formulisanja predloga za Beogradske studije*, zalažu za formiranje multidisciplinarnih, akademskih beogradskih studija, u okviru kojih bi etnološko-antropološka problemska posebnost trebalo da bude sadržana u proučavanju korišćenja Beograda u smislu kulturnog simbola u kulturnoj komunikaciji, te proučavanju kulturnih identiteta nastalih

upotrebom ovog kulturnog simbola. U tekstu *O (ne)mogućnosti zaštite religijskih koncepata i praksi kao nematerijalne kulturne baštine u kontekstu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji*, Miloš Milenković, imajući u vidu pojedina rešenja kojima se pribeglo u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama, ukazuje na rizik suočavanja sa spornim situacijama prilikom definisanja "pripadnosti" kulturnog nasleđa, u kontekstu procesa pristupanja Evropskoj uniji, te predlaže model kojim bi se predupredili problemi prilikom dalje izrade regulative u vezi sa zaštitom kulturnog nasleđa. Ljubica Milosavljević i Marko Pišev, u radu *Prilog proučavanju urbanog kulturnog nasleđa putem dekonstruisanja procesa konstruisanja starosti kao društvenog problema u Srbiji: preliminarna razmatranja* dekonstruišu proces konstruisanja starosti kao društvenog problema u Srbiji sredinom 19. veka, koji je zavisio od društvenih kretanja u gradu kao mestu u kojem je starost počela da se razvija na drugačiji način od one starosti koja je pripadala seoskoj sredini i u kojoj je bila samo lični ili porodični problem. U tekstu *Predstave o rokenrolu kao urbanom kulturnom nasleđu*, Marija Ristivojević i Bojan Žikić analiziraju specifičnosti lokalnih poimanja rokenrola i urbanosti na primeru novog talasa osamdesetih godina dvadesetog veka u Beogradu. U radu pod nazivom *Mesta straha: tretman urbanih fenomena u modernoj horor prozi – antropološka perspektiva*, Marko Pišev i Ljubica Milosavljević analizirajući fenomene vezane za gradski prostor kao mesto odvijanja "urbanog horora", na primeru tri moderne horor pripovetke i primenom strukturalno-semiotičkog metoda,

pokušavaju da proniknu u strukture smeštene u zaleđu kulturnih predstava koje metropolu mogu da učine mestom i izvorštem zla. Ana Banić Grubišić u tekstu *Slika grada u filmovima postapokalipse*, na osnovu popularnih kinematografskih predstava o gradu budućnosti, opisuje dva najčešća tipa grada budućnosti nakon apokalipse – futuristički grad napredne tehnologije i mali grad nazadne tehnologije i razmatra odnos prema gradu i gradskom životu uopšte. Ivana Gačanović u radu pod nazivom *O decentriranju navijačkih identiteta: ima li romantike u navijanju?* pažnju usmerava na identifikacione markere koji se koriste prilikom formiranja demarkacionih linija između svoje i sebi suprotstavljenje navijačke grupe, na specifičan način delimičnog izdvajanja iz sopstvene grupe, kao i na reverzibilni proces međudejstva kreiranja ličnog identiteta i navijačkih praksi. U tekstu *Religija i emocije: mogući pravci izučavanja*, Vladimira Ilić i Mladen Stajić se bave emocijama u religijskom kontekstu - pored ostalog, uticajem religije na emocije putem pobuđivanja, regulacije i upotebe emocija, te postavljaju pitanje svetih emocija kao posebne kategorije emocija i relativizuju hrišćanski oblikovane koncepte samokontrole i poniznosti kao ljudskih vrlina. Nina Kulenović i Danijel Sinani u radu *Altrernativni religijski identiteti: Crkva Isusa Hrista svetaca poslednjih dana – opšti podaci i struktura organizacije* razmatraju opšte podatke vezane za osnivanje, učenja i verske prakse Crkve Isusa Hrista svetaca poslednjih dana, kao i strukturu njene organizacije i njenog sveštenstva. Na kraju, u tekstu pod nazivom *Kratka istorija Crkve Isusa Hrista SPD u svetu i na prostoru bivše Jugoslavi-*

je, Mladen Stajić i Nina Kulenović predstavljaju istorijat Crkve Isusa Hrista svetaca poslednjih dana, počev od otkrovenja Džozefa Smita, prateći delovanje osnivača i najznačajnijih predsednika, kao i pojedine promene u njenoj religijskoj dogmi i praksi. U tekstu su predstavljeni i najznačajniji događaji u razvoju organizacije na prostoru bivše Jugoslavije, kao i njena struktura u Srbiji danas.

Svi radovi u ovom zborniku nastali su kao rezultat istraživanja na projektima: *Urbano kulturno nasleđe i religioznost u savremenom kontekstu i okruženju* Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, *Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva* (177035), *Identitetske politike Evropske unije: prilagođavanje i primena u Republici Srbiji* (177017) i *Трансформација културних идентитета у савременој Србији у Европска унија* (177018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Na samom kraju predgovora, iskoristiću priliku i prostor koji mi je na raspolaganju da se zahvalim Ministarstvu kulture i informisanja na podršci koju je pružilo u realizaciji ovih istraživanja, svim učesnicima projekta i autorima koji su doprineli kvalitetu ovog izdanja, kao i Nini Kulenović i Mladenu Stajiću na svesrdnoj pomoći prilikom pripreme zbornika, te našem izdavaču - Srpskom genealoškom centru i kolegi Miroslavu Niškanoviću.

Danijel Sinani

Ivana Gačanović

Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu
ivana.gacanovic@f.bg.ac.rs

O decentriranju navijačkih identiteta: ima li romantike u navijanju?¹

Apstrakt: U ovom radu ću predstaviti jednu grupu navijača Partizana (u daljem tekstu Grobari) koja svojim načinom izražavanja naklonosti ka klubu značajno odstupa od uobičajenih predstava o navijačkim subkulturama u našem društvu. U pitanju je grupa od pet do šest ljudi koji su pokrenuli Fejsbuk stranicu, a potom i fanzin Grobarski trash romantizam (u daljem tekstu GTR). Pažnja je usmerena na nekoliko aspekata koje smatram važnim za analizu ovakvog načina društvenog grupisanja – korpus identifikacionih markera koji se koristi pri stvaranju demarkacionih linija između svoje (navijači Partizana, u daljem tekstu Grobari/Partizanovci) i sebi suprotstavljenje grupe (navijači Crvene zvezde, u daljem tekstu Cigani/Zvezdaši) ali i način (delimičnog) izdvajanja iz sopstvene grupe. Takođe, važan aspekt koji se u slučaju navijačkih grupa svakako mora istaći, jeste reverzibilan proces međudejstva između kreiranja ličnog identiteta i navijačkih praksi.

Ključne reči: navijači; sportske subkulture/kontrakulture; sport i umetnost; navijačko kulturno nasleđe.

---

¹ Rezultat rada na projektu "Identitetske politike Evropske unije: prilagođavanje i primena u Republici Srbiji" (177017) Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

Istraživanje koje sam za svrhu ove analize sprovedla sastoji se od intervjua sa idejnim nosiocem GTR-a (I. L.) i njegovim prijateljem (M. C.), takođe navijačem Partizana². Većina informacija koje u tekstu iznosim su one koje sam dobila od svojih informanata; sistematizacijom datih podataka u nekoliko tematskih celina, kao i njihovom interpretacijom kroz neke od antropoloških teorijsko-metodoloških koncepcija, rekonstruisala sam priču ove male navijačke (pod)grupe, kao relevantnog dela domaće navijačke populacije. S obzirom da fenomen GTR poprima sve veći broj simpatizera, koji nisu obavezno "vatreni" navijači Partizana, smatram da uticaj koji vrše i namere i vrednosti koje propagiraju zavređuju antropološku pažnju, naročito zarad problematizacije danas često postavljenog znaka jednakosti između navijača i huligana.

Sledeći Jingerovo shvatanje, smatram da je smisao antropološkog i sociološkog bavljenja subkulturnim grupama – kao što je, na primer, opisivanje normativnih kvaliteta nekog zanimanja ili hobija, uočavanje kontrasta između različitih socijalnih slojeva/klasa ili naglašavanje moći kontrole u kodeksima ponašanja u bandama, zapravo podvlačenje antropoloških/socioloških aspekata datih fenome-

---

² Želela bih ovde da se zahvalim svojim ispitanicima na veoma iscrpnom i kvalitetnom razgovoru. Nažalost, u radu sam morala da istaknem samo neke delove našeg razgovora, dok sam neke veoma interesantne podatke morala da izostavim, naročito zbog toga što bi to zahtevalo dalju analizu, za koju prostor koji je namenjen za ovaj rad nije ni približno dovoljan.

na koji se obično previđaju (Yinger 1960, 625). Dakle, u društvenim naukama je uobičajeno analitičko sredstvo za pristupanje istraživanju navijačkih grupa koncept subkulture. Ovaj pojam se, još od vremena svog nastanka (četrdesetih godina prošlog veka), toliko difuzno koristi u sportskim etnografijama da je, prema nekim autorima, izgubio mnogo od svoje eksplanatorne moći (Wheaton 2007, 286). Međutim, kada se više približimo jednoj takvoj "subkulturi" (u ovom slučaju grobarskoj), uviđa se velika raznorodnost i iscepanost njenih članova, koji se dalje dele, a kontradiktornosti njihovog ponašanja i uverenja ponekad eskaliraju čak i u međusobnim sukobima sa tragičnim posledicama. Ta činjenica dovodi u pitanje koncepciju subkulture koja, između ostalog, podrazumeva homogenizujuće tendencije njenih pripadnika. Oni aspekti sportskih subkultura koji, pak, nisu dovoljno razmatrani u društvenim naukama, jesu oni koji se odnose na mapiranje razlika (kao što su rasne, polne/rodne, etničke i sl.), zahtevе za autentičnošću grupa, mogućnosti da se na njih odgovori, procese isključivanja iz određenih navijačkih redova kao i određene (političke/ekonomske) okolnosti koje stoje na putu pravom navijačkom užitku (v. rad koji u tom smislu predstavlja izuzetak, i koji se bavi upravo problematizovanjem datih aspekata sportskih subkultura: Wheaton 2007). Ipak, u ovom radu neću ići putem postmoderne dekonstruktivističke kritike, koja se naziva i post-subkulturalnom teorijom, prema kojoj se odriče svaka mogućnost predstavljanja subkulturnih grupa kao nekakvih postojećih entiteta; ukratko – subkulture se tu posmatraju kao izmiš-

ljena sredstva klasifikacije koje su izmislili teoretičari subkultura (v. Redhead 1997). Pošto sam sama pristalica starog antropološkog uverenja da znanje ipak treba da nastaje kroz dijalog sa ljudima koje "proučavamo", Grobare ću posmatrati kao svojevrsnu subkulturu, jer ih i sami njihovi članovi u određenoj meri tako posmatraju, ali kroz kritičku dekonstruktivističku perspektivu, kojom namjeravam da ukažem na to da je takva subkultura unutar sebe same izdiferencirana i da je proces stvaranja navijačkog identiteta višedimenzionalan proces. Analiza izjava mojih ispitanika navela me je da, na kraju krajeva, njihovu grupu/pokret okarakterišem kao neku vrstu subkulturne kontrakulture.

*She walks in beauty like the night,
a ja živim za Partizan i fight.*

GTR

Ovim prerađenim stihom iz pesme Lorda Bajrona nastao je GTR. Četiri godine unazad I. L. je razmišljao o tome da napravi grobarski fanzin koji bi imao veze i sa *kulturom*³. U tom periodu, ipak, nije bila "pogodna klima" za

---

³ Sama ideja navijačkih fanzina potiče iz Engleske. Ni kod nas ova ideja nije nova; poznat je i među navijačima veoma poštovan partizanovski fanzin The PUP, čijih je 17 brojeva izašlo u periodu od 2000. do 2006. godine. "Utisak je da je taj duh PUP-a preživeo i našao svoje mesto u današnjim fanzinima Partizanovih navijača, pre svega u fanzinu GTR" (izvor: <http://crno>)

tako nešto, jer je Alkatraz (navijačka grupa) tada držao jaku vlast među navijačkim redovima: "Suština je, kada imaš jaku, jedinstvenu tribinu, sve moraš ljude da pitaš" (I. L.). Trenutak u kome se razvija GTR, prvo kao stranica na Fejsbuku, a ubrzo potom i u obliku štampanog fanzina, jeste trenutak razjedinjenosti južne tribine. Podeljenost tribine, u kojoj se izdvajaju dve glavne grupe (Alkatraz i Zabranjeni), dakle, podrazumeva nepostojanje jakog centra, i samim tim veću slobodu izražavanja na tribini, što je, verovatno, doprinelo "procvatu grobarske subkulture", koju čine fanzini, grafiti, pank/rok bend Grupa JNA i sl.⁴

Postojeći grobarski fanzini se po sadržini razlikuju, pri čemu bi se slobodno moglo reći da je GTR najspecifičniji po svom stilu. Kao što je već rečeno, GTR nastaje navedenim stihovima, koje je I. L. postavio kao status na svom Fejsbuk nalogu, i potpisao ih sa "Grobarski trash romantizam". Kasnije mu je jedan prijatelj predložio da naprave posebnu stranicu pod tim nazivom, što su i učinili, a odziv i pozitivni komentari⁵ su I. L. dali podstreka da ostvari svoju pređašnju zamisao o fanzinu. Početna zamisao je bila da se vrše "umetničke intervencije" u pesmama i slika-

---

-bela-nostalgija.blogspot.com/2013/04/partizanovi-fanzini-pup.html). Pored GTR-a, danas postoji još tri grobarska fanzina: 04. X 1945; Partizan iznad svega i Jusuf Mehmedovski.

⁴ Izvor: <http://zabranjeni.org/forumV2/index.php?topic=296.30>.

⁵ Nakon 250 "lajkova" stranice GTR na Fejsbuku, o njima je izašao i prvi članak u novinama: http://www.b92.net/sport/fudbal/vesti.php?yyyy=2012&mm=09&dd=24&nav_id=645698.

ma iz perioda romantizma, mada su kasnije prešli na obrade slika, pesama i raznih drugih dela iz umetnosti i književnosti uopšte. Umetničke intervencije, kako I.L. označava ove radove, podrazumevaju ili umetanje raznih ličnosti, maskota, događaja, navijačkih rekvizita, crno-belih šalova itd. u poznata likovna dela, ili menjanje tekstova pesama i provlačenje grobarske tematike kroz njih, kao i pisanje različitih tekstova sarkastičnog i duhovitog sadržaja, sa referencama na različite ličnosti i događaje povezane sa Partizanom ili Zvezdom, kao i sa istorijom i savremenom politikom. Tako nam GTR "otkriva" kako su i Kazimir Maljevič, Čarls Bukovski, Frank Sinatra, Sergej Jensenjin, Vladislav Petković Dis, Brana Petrović, Šarl Bolder, i mnogi drugi u stvari Grobari i da svu svoju umetnost i delo posvećuju Partizanu. Postupak obrade slika (ali i pesama) bi mogao da se okarakteriše kao brikolerski, što prema Levi-Strosu, tvorcu ovog termina, znači da se autor koristi sredstvima zaobilaznim u odnosu na sredstva kojima se služi čovek od zanata, i koji, za razliku od zanatlije i inženjera, nije projektno orijentisan, već delove prikuplja i čuva po principu "uvek može da posluži", pa je "njegova radnja retrospektivna", jer se obraća postojećoj skupini alatki i materijala s kojom mora "da zapodene neku vrstu razgovora pre nego načini izbor" (Levi-Stros 1978, 57-59). Slično kućnom majstoru, [avangardni aproprijacionista] pozicionira se s onu stranu profesionalno definisanih tehnika rada, što znači da prenamena tehnika rada odgovara prenameni funkcije predmeta, odnosno "neispravnom uzimanju" stvari putem neformalnih praksi kalemljenja i

reciklaže (Sretenović 2012, 112). Takođe, bilo u obliku fanzina ili Fejsbuk stranice, GTR može da se posmatra i kao kreativna ili umetnička (kako njeni kreatori insistiraju) (p)readaptacija odnosa prema sportskom klubu, gde posvećeni fanovi praktikuju sopstvenu (re)produkciju doživljaja navijanja, kroz različite priče, fanzine, slike i elektronske obrade; ...sve one prakse fanova u kojima se likovi, slike, metafore i značenja "originalnog" teksta ne gube potpuno, već iznova osnažuju i/ili otvaraju za transformacije na produktivne i uzbudljive načine⁶. Naravno, radovima GTR-a ne možemo pripisati vrednost umetničke originalnosti ili ih svrstati među avangardne aproprijacioniste na primer, s obzirom da je njihova "umetnost" pre svega tehnički svedena na fotošop montaže. Svakako, izvesno je da se njihova dela ne stvaraju sa tim ciljem, mada ih, opet, mnogi njihovi simpatizeri nazivaju "navijačkom avangardom". Ono što je takođe veoma izvesno, jeste da GTR ima određenu misiju projektovanja sopstvenih vrednosti – kako estetskih, tako i moralnih – na navijačku i širu publiku.

Odrednica u nazivu ove grupe – *trash* – relativno je jasna. I. L. objašnjava kako je stavio tu reč u naziv svog "pokreta" da bi mogao bez stega da se bavi umetnošću i bez osude od strane umetnika. Međutim, *romantizam* kao odrednicu bismo mogli prodiskutovati. S obzirom da je GTR

---

⁶ Formulacija u ovoj rečenici je prilagođena verzija objašnjenja u kome Kolin Milbarn (Colin Milburn) piše o praksama fanova serije Ratovi zvezda (navedeno u: Krstić 2012, 90).

jedna spontana tvorevina, nije bilo striktnog plana u kom pravcu se rad ove grupe može kretati. Ali okrenutost ka kulturi, umetnosti i književnosti i ka političkoj i navijačkoj satiri se može uzeti kao njihova prepoznatljiva karakteristika. Pored toga, jedna od najprimetnijih osobina ovog načina izražavanja naklonosti ka klubu je prizivanje "starih dobrih" klupskih i navijačkih vremena, i u tom smislu bi se moglo reći da reč romantizam ima važnu značenjsku odrednicu pri opisu ove grupe. Naime, s jedne strane, proces identifikacije i njenog simboličkog pothranjivanja se među navijačima koji veliku pažnju posvećuju negovanju što jasnije predstave o sopstvenom (i rivalskom) klubu u velikoj meri sastoji od rasprava o istoriji sopstvenog i suparničkog kluba. S druge strane, imamo lamentiranje nad starom školom navijanja, odnosno romantizovanje prošlosti. Taj sentiment prema starinskim načinima ispoljavanja klupske naklonosti, koji podrazumeva antagonizme, ali (u velikoj meri, ne potpuno) isključuje huliganstvo, koje je danas dominantan vid ispoljavanja pripadnosti prema svom, odnosno netrpeljivosti prema suparničkom taboru, jedno je od osnovnih obeležja ove grupe, i predstavlja prvu upadljivu suprotnost u odnosu na navijački "mejnstrim", ili samo na predstavu o njemu kao takvom.⁷

---

⁷ Najupečatljiviji primer njihovog "načina" jeste odlazak na utakmicu poslednjeg kola prvenstva Srbije u fudbalu u sezoni 2012/2013., sa transparentom "Knjigom protiv zvezdizma" i sa delima svetske književnosti u rukama (izvor:

Pravci identifikacije – singularizacija sa kolektivizacijom

Pripadanje nekoj navijačkoj grupi pretpostavlja osećaj zajedničkog identiteta, međutim, prema mojim sagovornicima, među Grobarima "ne postoji zajedništvo", odnosno grupna homogenost i to navode kao jednu od njihovih specifičnosti u odnosu na navijače Crvene zvezde. Svaka-ko, ne može se tu poreći postojanje nekog "ideala zajedničkog identiteta, kome svi teže". Ipak, odgovor mojih ispitanika na pitanje koja je referenca tog identiteta, vrlo moguće, nije reprezentativan. Naime, prema I. L. to je engleski stil navijanja ("grlo, dlanovi, šalovi") koji je uvek bio svojstven navijačima Partizana, dok je zvezdaški stil prepoznatljivo italijanski (organizovane masovne koreografije, pompeznost). Isticanje ovog elementa identifikacije je, dakle, više posledica ličnih (ili GTR) preferencija, a ne izražaj pogleda šire grupe. Sam I. L. je zahvaljujući navijanju za Partizan, kako kaže, postao anglofil, što znači da on iz navijačkih praksi crpi neke identifikacione elemente koji nisu njene najtransparentnije odlike. Jedna od linija okupljanja grupe ljudi organizovane oko GTR-a može se reći da i jeste anglofilstvo.

Proces navijačke identifikacije posmatra se obično kao jednosmeran – klub i njegove boje se smatraju centralnim izvorom identiteta (vatrenog) navijača, a odlazak na utak-

mice, radnje koje se izvode tokom utakmice, kao i rutuali pre i posle mečeva, boje kluba i navijački rekviziti su tu ne samo da podupiru proces kreiranja i izražavanja ličnog i grupnog identiteta, već pomažu navijačima da svoje postojanje dignu na transcendentni nivo (v. Derbaix and Decrop 2011)⁸. Ali na ovom mestu možemo uočiti mogućnost reverzibilnosti navijačkih praksi, kada govorimo sa aspekta kreiranja ličnog i/ili grupnog identiteta. Funkcija grupe GTR može da se posmatra, kako I. L. navodi, kao prosvetiteljska. Tu se pre svega misli na to da, npr.: "Klinac koji ima fanzin, koji ide na Partizanovu utakmicu, sa 13/14 godina, može da vidi Bodlera, Poa... i on će početi možda da se interesuje za to. Znači, on preko Partizana može da upozna... kao što sam ja, preko Partizana, preko tribine, postao anglofil" (I. L.). Navijačke prakse, dakle, podrazumevaju određene vidove participacije, ali ona ipak ne mora isključivo da se odnosi na odlazak na svaku utakmicu svog kluba. Ona može da se izražava i putem određene vrste kreativnih aktivnosti (fanzini, grafiti, osmišlja-

---

⁸ Primer koji sam dobila od svojih ispitanika vezano za navijačke rekvizite, odnosno simbole kluba, koji ima veoma važnu ulogu grupne solidarnosti je navijačka zastava: "U navijačkom svetu svako nosi svoju zastavu. Ako ti padne zastava, to je najveća bruka. Prestaneš da ideš na utakmice ako ti padne zastava. To je neko normalno rivalstvo. Znači, nosi zastavu, stani, pobij se kad neko hoće da ti uzme. A onda su oni [Zvezdaši] skapirali to, stavili su u svoju organizaciju da zastavu nosi 10 najjačih ljudi sa pištoljima, za slučaj ako ih neko napadne da mogu da... oni tako funkcionišu na primer 15 godina..." (I.L.).

vanje transparentata, pisanje i izvođenje navijačkih pesama i sl.), koje se, kako mnogi primeri iz okruženja ispitanika pokazuju, i same razvijaju upravo zahvaljujući ljubavi prema klubu. Dakle, kada govorimo o procesu navijačke identifikacije ne smemo zanemarivati element lične navijačke kreativnosti i mogućnosti da se iz "prostog" navijanja za određeni klub mogu izvući i neke sekundarne identifikacione reference, koje mogu usmeravati dalji proces identifikacije pojedinca i njegovo usložnjavanje. Ovaj proces u navijačkom svetu možemo označiti kao proces *singularizacije*: navijač može da izražava svoju ličnost čak i unutar jedne navijačke grupe, dodajući lični pečat svom odnosu sa društvenim okruženjem. Takvo isticanje, u bilo kom obliku, objašnjava se ljudskom potrebom za opipljivom podrškom, u cilju stabilizovanja značenja svog dubinskog sopstva (Debraix and Decrop 2011, 286-7). Ovakve primere smatram važnim jer govore suprotno čestim stereotipizacijama predstava o navijačima, koje se od 1960-ih godina masovno plasiraju u medijima širom evropskih zemalja, a prema kojima se fokus stavlja skoro isključivo na negativne predstave o navijačima kao bezličnim huliganima i nasilnicima.⁹

I po pitanju individualnosti navijača s jedne i kolektivismu, s druge strane, moji ispitanici povlače razliku izme-

---

⁹ Videti jedno od najopsežnijih istraživanja među fudbalskim navijačima širom Evrope, u kome se pokazuje da navijačke prakse mogu i te kako da imaju pozitivne strane (The Social Issues Research Centre 2008).

đu Grobara i Cigana. Prema njihovim rečima: "Ključna razlika je što su oni kolektivistička tribina mnogo više nego mi, oni šta se dogovore, ti glavni kad se nađu, to je tako... Mi se na dve godine delimo na različite tribine – ima ih dve. I pola te jedne je podeljeno... Naravno, oni imaju određenu prednost što su tako organizovani... Ali u celom zbiru... Ne, to kod nas uopšte nije cilj" (M. C.). Dalje, zvezdaški kolektivizam se objašnjava na sledeći način: "Znaju se oni svi, dogovaraju se, svaka grupa ima svoje, oni se dogovore, onda samo proglase i svi slušaju. A svi slušaju zbog toga da bi ta grupa bila jaka. Znači, ima ih mnogo više nego nas, jer se mi tako osipamo, delimo, i to ih čini jačim" (M. C.). Takođe, ova kolektivistička snaga se očitava i u pogledu čuvanja svoje zastave: "Sad je pala zastava drugoj najjačoj grupi na jugu, ovima iz Obrenovca. Njih dvadeset je nosilo zastavu, i sačekali ih – ono, njih sto. Zastave se ciljaju. Ali oni su to potpuno isključili iz tih navijačkih okvira. Kod njih je sve centralizovano. Imaš kao neku piramidu. A kod nas da ti neko kaže daj zastavu da je nosi neko, to nema šanse" (I. L.). Na pitanje kako objašnjavaju tu "dezorganizovanost" Grobara, ispitanici odgovaraju da kod njih, kada bi se situacija gledala sa stanovišta vrste političkih organizacija, vlada anarhija (anarhija, koja teži despotiji) – "Kada neko uspostavi vlast na 4 meseca, i onda to traje mesec dana, i onda pukne" (M. C.). Vizija koju I. L. smatra idealnom po pitanju uređenosti svog navijačkog tabora je prosveteni apsolutizam, a Grobare vidi kao libertarijance (iako smatra da oni toga nisu svesni): "Ogledalo toga je što stoji nacistička zastava

kod jednog lika u rukama, a pored njega stoji zastava Gvineje Bisao... Mislim, ono, ima mesta za sve".

Nasledeni i smišljeni faktori razdora

Kada govore o nizovima suprotnosti, kao izvorištima ličnih, tj. grupnih identifikacija, posebno se ističe još jedan faktor, a on se odnosi na predstave o istoriji kao identifikacionoj referenci. Ispitanici tvrde kako Grobari, bez obzira na sve manjkavosti koje po njima karakterišu istoriju Partizana, nikada ne spore svoju prošlost, posebno onaj njen deo koji se odnosi na osnivače kluba i njegovu vezu sa komunističkim poretom bivše SFRJ. S druge strane, tvrde kako Cigani stalno prepravljaju sopstvenu istoriju i izvrću njene činjenice – "Oni sada furaju fazon 'reakcija' – da su oni sve vreme bili kontra komunizmu, i slične gluposti... Oni svoj identitet grade na svojoj istoriji i zato hoće da je promene. Predstavljaju se kao neka predratna elita, a u stvari nemaju veze s tim" (M. C.). Kada je o kulturnom, urbanom ili nekom drugom nasleđu reč, ispitanici ne smatraju da je ovaj element previše važan kao odrednica jedne ili druge grupe, s obzirom na to da njih čine najrazličitiji profili ljudi iz našeg društva. Međutim, na temu građanskog nasleđa, ipak, postoje opsežne debate među Zvezdašima i Partizanovcima. I. L. kaže: "Seljak – šta je seljak? Navijači Partizana sami sebe zovu stoka. Mene više nervira lažno građanstvo, nego seljaštvo" (I. L.). Za plasiranje te slike o Crvenoj zvezdi kao nosiocu građanskog nasleđa, kako saopštava GTR,

zaslužan je Bogdan Tirnanić.¹⁰ U GTR-u je objavljen i tekst na tu temu, gde se, između ostalog, kaže: "Kod Bogdana Tirnanića na primer – pripadnost navijačkom taboru Crvene zvezde se izvodi do (inače nepostojećeg) metafizičkog značaja. Ovaj, priznajemo, prilično dobar beogradski hroničar ali i ideolog lažnog beogradskog duha kod Zvezdinih navijača okupljenih oko Kulturno Umetničkog Društva 'Delije sever', tvrdi da je navijanje za Crvenu zvezdu bio direktan prkos komunizmu, i simbol, kako kaže – reakcije. Beogradska manguparija, kako Tirnanić naziva momke iz kako naglašava Sava male, Dorćola, koje je okupljalo to što navijaju za Crvenu zvezdu se kešala o tramvaj, držala cigarete sa palcem i kažiprstom i prkosila dok su za Partizan navijali isključivo sinovi generala, krezubi Albanci i dođoši koji su naselili Novi Beograd. Bogdan Tirnanić omalovažava nečije prekodrinsko poreklo (ili novobeogradsko stanovište), a zaboravlja da su bivša, gore pomenuta beogradska predgrađa, redom naseljena radnicima iz Crne Trave i Bele Palanke, to jest, iz mnogo većih rupetina od onih prekodrinskih."¹¹

Povezano sa ovim nameće se pitanje pozivanja na nacionalnu pripadnost i njenu važnost za identitet navijačke grupe – zvezdaške ili partizanovske. I na ovom mestu moji

---

¹⁰ Tekst na koji se aludira v. u Tirnanić (1983, 17-21). Deo teksta dostupan je i na adresi: <http://crvenazvezdafk.com/sr/vesti/najvaznije/2882/Bogdan+Tirnani%C4%87+o+Zvezdi.html>

¹¹ Videti na adresi: <https://www.facebook.com/Grobarskitrashromantizam/posts/457810620983668>.

ispitanici povlače liniju razdvajanja između Grobara i Cigana. Među Grobarima svakako ima dosta srpskih nacionalista, kao i među Ciganima, ali oni, kako navodi M. C., "to ne unose u epicentar priče". Kao posebnu stavku u njihovom ponašanju i mišljenju I. L. ističe: "Zvezdaši imaju tezu da je Zvezda jedan od četiri stubova srpstva. Znači stvarno, oni su najgore zlo koje postoji u ovom društvu i sve najgore protiv čega se ja borim oni predstavljaju. Ne proglase oni sami sebe za stub srpstva, nego dođe Matija Bećković, koji je član SANU, i kaže Zvezda, crkva, list Politika i vojska su 4 stuba srpstva." Tu tezu, kako kaže M. C., oni uzimaju kao realnu, i ne dovode je u pitanje: "Oni su bili bolji klub, i onda je Partizan (pošto su se ranije igrači dovodili na otimačinu, znači ko se koga domogne) preko vojske dovodio dosta igrača u klub i pravio mrežu širom zemlje, jer je kao klub imao tu moć, i onda je kod nas bilo više ljudi sa Kosova, iz Hrvatske, Bosne, Makedonije, nego kod njih. Sledeći taj princip da dovode igrače kad odu u vojsku. I oni su sa tih 10% više Srba koji im igraju u timu istripovali da su veći Srbi, ne znam. Ali oni generalno prihvataju tu tezu kako su oni srpski klub (i zbog toga što je Tuđman bio predsednik Partizana, što je provaljeno 1991. godine, pre toga niko nije to pominjao)... Mislim, nebitno, to su sve stvari koje se ono, nagomilavaju, nagomilavaju... tačno ima scena kad je Tito umro, igrali su Zvezda – Hajduk, i onda je spiker javio da je umro Tito, i onda su igrači Zvezde počeli da se valjaju po stadionu, da plaču, i ne samo Zvezde, svi su plakali... posle toga ti gledaš iste igrače kako pričaju da su oni, ne znam ni ja, veliki Srbi". Dakle: "To preterivanje, srpstvo...

to je njihov identitet, to su oni. Oni su svi takvi. Taj njihov model, koji su ustanovili, oni su takvi sada svi – "Krstim se pored crkve kada prolazim" (M.C.).

Ono što I. L. sam želi da doda na datu temu je sledeće: "Ali sa druge strane, romantizam se poklapa sa grobarstvom u tom smislu buđenja neke prave nacionalne svesti, što isto ja mislim – da su Grobari *istinske patriote i nacionalisti* za razliku od Zvezdaša. Npr, imaš taj nacionalizam pekićevskog tipa i Basare, s jedne strane, a s druge strane imaš Dobricu Ćosića". Ova analogija između klubova i pisaca je, inače, manir koji se u GTR, izgleda, dosta potencira. Na sledeći način I. L. objašnjava "otelotvorenje" i "esenciju" različitosti između Partizana i Zvezde: "S jedne strane imaš Ivu Andrića koji je dobio Nobelovu nagradu, to ti je neka titula, a on je bio veliki ološ od čoveka (možda je bio dobar pisac)¹²; a sa druge strane imaš Pekića, koji je, ono, tipičan predstavnik Grobara, koji udara glavom o zid, i zbog toga ide u zatvor i bolji je pisac od Andrića, iako je ovaj veći pisac. To je neka paralela za Partizan i Zvezdu – Zvezda ima tu titulu, ali je Partizan bolji. To ti je ceo taj kompleks veličine. Oni su svoj stadion nazvali Marakana, zato što je tad Marakana bio najveći stadion na svetu" (I.L.).

* * *

Kako sami ispitanici kažu, navijanje za Partizan utiče velikim delom i na njihov lični i na kolektivni identitet.

---

¹² V. tekst na datu temu (GTR, br. 4: 12-14).

Prema tome, oni se automatski identifikuju sa bojama svog tima, dok se, istovremeno, boje glavnog protivničkog tima (Crvene zvezde) doživljavaju sa odlučnom odbojnošću. Ova činjenica nas navodi na zaključak da je proces identifikacije sa određenim timom zasnovan na simboličkom sistemu hijerarhijski organizovanih binarnih opozicija, koji podrazumeva dve jedinice koje se međusobno isključuju i koje služe tome da proizvode značenje kroz građenje suprotnosti. Iako objašnjavanje osnove procesa navijačke identifikacije putem jednostavnih strukturalnih matrica (crno-belo : crveno-belo; jug : sever; mi : oni) može da zvuči kao trivijalan zaključak, na taj način ipak možemo bolje razumeti pravce razvijanja ostalih naklonosti kod ove konkretne navijačke populacije. Pored starih vremena i umetnosti, I. L. kaže kako su osnovne teme GTR-a *patnja* i *mazohizam*. Patnja i mazohizam su, dakle, osećanja koja, prema mojim ispitanicima, karakterišu navijače Partizana. Ovaj detalj smatram da treba naglasiti: "GTR priziva dobra stara vremena, ali u stvari dobra *loša* stara vremena" (I.L.). Prema njima, dakle, Crvena zvezda predstavlja brend, jer su najčešći razlozi zbog kojih njeni navijači navijaju za nju to što je bila prvak Evrope, zbog kultova ličnosti pet zvezdinih zvezda, itd. (I. L.) Za navijače Partizana I. L. pak kaže: "A devedeset posto upućenijih Grobara će ti reći, Partizan je antibrend. Oni se lože na Čavu Dimitrijevića, koji je bio alkoholičar, na Sašu Ćurčića, na sve neke, ono, ili na neke luzere, ili avangardne likove, kao što je Petar Borota, golman Partizana, koji je bio slikar, Ivan Golac..." Upravo ovu razliku oni smaraju

ključnom: "Tu postoji neka razlika, drugost klasična" (M. C.). Period u kome su igrali ti veliki igrači kao što je Dragan Mance (uglavnom se misli na period 1980-ih godina) se uzima kao "zlatni period" ne samo za Partizan, nego za domaći fudbal uopšte. Međutim, prema ispitanicima, nije kvalitet fudbala bio tu presudan, nego upravo određeni pojedinci, koji su se svojom neobičnošću isticali u odnosu na fudbalere Crvene zvezde: "Kad čitaš Džajićev intervju, to je kao da čitaš, ne znam, nekog seljanina najgoreg mogućeg, a kad čitaš Mancea koji je na primer idol Grobara, to je potpuno druga priča" (M. C.). Identitet predstavnika GTR-a se, prema ovome, ne zasniva toliko na sportskim uspesima svog kluba, već se on crpi iz ličnosti pojedinaca, odnosno idola. Ili, kako I. L. kaže: "Pa, ne bismo o fudbalu. Mnogo je to više od fudbala, stvarno".

Po navedenom, modus navijačkog izražavanja GTR-a zasniva se pre svega na estetici i imaginaciji. S obzirom na to da je kvalitet domaćeg fudbala danas na nezavidnom nivou i da ga ne oličava neka preterana "estetika", nameće se pitanje na čemu se onda zasniva izвориšte njihove ljubavi prema klubu. Na to pitanje I. L. odgovara na sledeći način: "Mi smo stvorili paralelnu realnost. Ovim nado-mešćujem estetske nedostatke, ne samo u fudbalu, nego i u životu". U skladu s tim, informanti navode sledeći citat Duška Radovića, kao onaj koji najbolje opisuje njihovu naklonost ka Partizanu: *Ja mnogo volim fudbal i za mene je fudbal važna stvar. Imam koga da volim, volim Partizan. Imam koga da mrzim... Imam svake nedelje bar jednom jedan veliki i uzbudljiv događaj. Mislim da je fudbal*

*ili jedan oblik lažnog emocionalnog života ili vrlo važna dopuna našeg emocionalnog života*¹³.

Subkultura i/ili kontrakultura

Već je u radu nagoveštavano da GTR, kao grupu, označavam kao navijačku subkulturu. Međutim, već na osnovu letimičnog pregleda izloženih informacija nameće se pitanje da li su oni zaista grobarska navijačka subkultura, ili ih je ispravnije okarakterisati kao svojevrsnu kontrakulturu – koja nije samo usmerena protiv svojih najvećih protivnika – Zvezdaša, već i protiv šireg društva, a velikim delom i na račun samih sebe. Ali, ko su to "oni"? Najčešće se dešava da jedna navijačka grupa svoj identitet pre svega bazira na distinkciji MI – ONI, međutim, u slučaju GTR-a možemo primetiti da oni svojim fanzinom povlače određene crte razdvajanja i unutar svog šireg "tabora", tj. Grobara u načelu. Iako je već navedeno nekoliko primera koji govore ovome u prilog, navešću još jedan. Danas je KK Partizan značajno uspešniji u odnosu na FK Partizan u pogledu sportskih rezultata na međunarodnoj sceni. Međutim, I. L. kaže kako ne ide na košarkaške utakmice (što bi bilo očekivano od jednog vernog navijača – da bodri svoj klub i kada je uspešan, a ne samo kada je neuspešan), a da na fudbalske odlazi. Jedan od razloga zbog kojih ne ide na košarkaške utakmice je "Zato što je postalo fensi

---

¹³ Citat preuzet sa: <http://www.youtube.com/watch?v=hASA bSJ8xds>.

sada navijati za KK Partizan, jer ima uspeha. S obzirom na to da voli Partizan "generalno", kako kaže, košarku gleda kod kuće. Ali na fudbalske utakmice zato odlazi ne toliko zbog same igre, već upravo da gleda "ludake na tribini kojih imaš milion i onda kapiram da je lepak za budale i tako... Ne, ne, u pozitivnom smislu – čudake, nemam pojma...". Ovde bi se moglo zaključiti da moj ispitanik i nije preterano "veliki" navijač, i da ovakvim karakterisanjem Grobara na tribinama sebe ograđuje u odnosu na njih, i ponaša se više kao njihov posmatrač, nego kao saučesnik. Ipak, smatram da takav zaključak ne bi bio ispravan. Ispravnije bi možda bilo zaključiti da se čitava GTR grupa, i svi oni koji se sa njom poistovećuju i podržavaju njihov rad, zapravo poistovećuje, navija i slavi *antiheroje*, dok istovremeno *kontrira* ustanovljenim vrednosnim normama šire grupe (ili širih grupa). To je značenje već pomenutih samoopisa GTR-a, kao "patnje, mazohizma i žala za dobrim lošim starim vremenima".

Za pripadnike i simpatizere GTR-a se, dakle, ne može reći da oni ne žele da dele identitet sa svojom grupom, mada M. C. kaže da tu "postoji delimičan osećaj zajedništva i identifikacije sa ostalim Grobarima, ali do određene mere". Ipak, ono što ih povezuje sa svim ostalim Grobarima je pomenuta *kontra*. Evo jednog navoda koji govori u prilog tome: "Za Partizan si, u okolnostima Zvezdine slave, mogao da navijaš samo ako te nešto posebno vezuje za taj klub. Počeli smo da navijamo za Partizan zato što nas je u to neko uputio, ali samo oni koji su nešto prepoznali u tome su i ostali... to te onda određuje kao čoveka. Terao si

kontru od malena, od kad imaš 5-6 godina, i onda čitav život..." (M. C.). Navešću i jedan ilustrativan primer, koji sam dobila od ispitanika: "Neki lik je negde napisao da je živeo u Knez Mihailovoj i da su svi u njegovom odeljenju navijali za Zvezdu, a jedini koji je navijao za Partizan se zvao Jusuf Mehmedovski i bio je sin nekog krezavog generala – i onda je Jusuf Mehmedovski kod nas postao heroj"¹⁴. Vidimo iz ovog primera da se ne radi samo o (fiktivnom ili realnom) liku koji je "sam protiv svih" (i pritom se ne ističe nikakvim posebnim "herojskim" osobinama), nego se (barem u fanzinu) predstavlja i kao Musliman, što je direktna *kontra* srpstvu i pravoslavlju koje, kako moji ispitanici kažu, propagiraju Zvezdaši. U razgovoru sa jednim od poznavalaca dela GTR-a, koji ne učestvuje u radu te grupe saznala sam da i on sam u tome vidi upravo "neku vrstu *anti* kulture, protiv dominantne kulture" (M. S.). Prema njegovom mišljenju: "Nekako je tu veći akcenat na tome kao da se distancira grobarstvo od šovinizma i nacionalizma koji je više sinonim sad postao za Zvezdu, nego bilo šta... i da se od Ace Lukasa prebaci na pank kulturu itd." (M.S.). Na osnovu svega iznetog, poslužiću se Jingerovom koncepcijom kontrakulture radi zaokruživanja pređašnje analize: "Predlažem upotrebu pojma kontrakultura u svakom slučaju u kome normativni sistem neke grupe sadrži, kao primarni element, temu konflikta sa vrednostima totalnog društva, gde su personalne varijable direktno

---

¹⁴ Kao što sam već navela, jedan od postojećih grobarskih fanzina nosi naziv Jusuf Mehmedovski.

uključene u razvoj i održavanje grupnih vrednosti i gde god da se njene norme razumeju samo preko referiranja na odnos grupe sa okruženjem dominantne kulture" (Yinger 1960, 629). Iako sam na početku rada pretpostavila da GTR možemo okarakterisati kao jednu subkulturnu kontrakulturu, nizovi opozicionih parova koje sam izdvojila u ovom tekstu, kao što su – centralizovanost tribine : anarhija na tribini :: srpstvo : "pravi" nacionalizam :: Ivo Andrić : Borislav Pekić :: šovinizam : umetnost, kultura, otvorenost :: kolektivizam : singularizam :: brend : anti-brend, itd. – govore o tome da bi i takva karakterizacija bila pogrešna, ili barem nepotpuna. Najispravnije bi se verovatno moglo zaključiti da se radi o kontrakulturi, koja svoju identifikacionu bazu ima u grobarskom taboru. Pritom se ne sme zaboraviti pomalo zbunjujuća činjenica da motivacije za navijanje (barem što se ove grupe tiče) nisu pretežno podstaknute samim činom sportskog takmičenja, već i mnogim drugim, "višim" motivima.

Moji ispitanici ne poriču da jedan deo Grobara može da se opiše kao "’er maks’, trenerke, jagnjetina, kisela voda, narodnjaci, štampani barjaci i zastave, pretnje, interes, mnogo sujete i ogovaranja", ali pripadništvo jednom ili drugom taboru očigledno nije samo to. Pre bi se moglo reći da je to i večita igra nadmudrivanja i borbe koja ne podrazumeva isključivo huliganske metode i vrlo često zahteva proniciljivost i posvećenost.

Literatura

- Debraix, Christian and Alain Decrop. 2011. Colours and scarves: an ethnographic account of football fans and their paraphernalia. *Leisure Studies* 30 (3): 271-291.
- Krstić, Predrag. 2012. Zemne staze Enterprajza: nauka i naučna fantastika. *Antropologija* 12 (3): 73-97.
- Levi-Stros, Klod. 1978. *Divlja misao*. Beograd: Nolit.
- McRobbie, Angela and Jenny Garber. 1976. Girls and Subcultures: An Exploration. In: S. Hall and T. Jefferson (eds.) *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, 209-222. London: Hutchinson.
- Redhead, Steve. 1997. *Post-fandom and the millennial blues*. London: Routledge.
- Social Issues Research Centre. 2008. *Football Passions*. Commissioned by: Canon. Tekst dostupan na: <http://www.sirc.org/football/>.
- Sretenović, S. Dejan. 2012. *Od redimejda do digitalne kopije. Aproprijacija kao stvaralačka procedura u umetnosti 20. veka*. Beograd: Filozofski fakultet (doktorska disertacija).
- Tirnanić, Bogdan. 1983. *Beograd za početnike*. Beograd: Narodna knjiga.
- Wheaton, Brinda. 2007. After Sport Culture: Rethinking Sport and Post-Subcultural Theory. *Journal of Sport and Social Issues* 31: 283-307.
- Yinger, Milton. 1960. Contraculture and Subculture. *American Sociological Review* 25 (5): 625-635.

Sadržaj

Danijel Sinani	
URBANI KULTURNI IDENTITETI I RELIGIOZNOST U SAVREMENOM KONTEKSTU	5
Ivan Kovačević i Vladimira Ilić	
NEKI PROBLEMI PROUČAVANJA IDENTITETA U SRBIJI	11
Bojan Žikić i Marija Ristivojević	
БЕОГРАД КАО КУЛТУРНИ СИМБОЛ: МОГУЋИ ТЕМАТ ЕТНОЛОШКОГ И АНТРОПОЛОШКОГ ПРОУЧАВАЊА У ОКВИРУ ПОКУШАЈА ФОРМУЛИСАЊА ПРЕДЛОГА ЗА БЕОГРАДСКЕ СТУДИЈЕ	29
Miloš Milenković	
O (NE)MOGUĆNOSTI ZAŠTITE RELIGIJSKIH KONCEPTA I PRAKSI KAO NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE U KONTEKSTU PRIDRUŽIVANJA REPUBLIKE SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI	49
Ljubica Milosavljević i Marko Pišev	
PRILOG PROUČAVANJU URBANOG KULTURNOG NASLEĐA PUTE M DEKONSTRUISANJA PROCESA KONSTRUISANJA STAROSTI KAO DRUŠTVENOG PROBLEMA U SRBIJI: PRELIMINARNA RAZMATRANJA	81

Marija Ristivojević i Bojan Žikić PREDSTAVE O ROKENROLU KAO URBANOM KULTURNOM NASLEĐU	101
Marko Pišev i Ljubica Milosavljević MESTA STRAHA: TRETMAN URBANIH FENOMENA U MODERNOJ HOROR PROZI – ANTROPOLOŠKA PERSPEKTIVA	119
Ana Banić Grubišić SLIKA GRADA U FILMOVIMA POSTAPOKALIPSE	149
Ivana Gačanović O DECENTRIRANJU NAVIJAČKIH IDENTITETA: IMA LI ROMANTIKE U NAVIJANJU?	173
Vladimira Ilić i Mladen Stajić RELIGIJA I EMOCIJE: MOGUĆI PRAVCI IZUČAVANJA ...	197
Nina Kulenović i Danijel Sinani ALTERNATIVNI RELIGIJSKI IDENTITETI: CRKVA ISUSA HRISTA SVETACA POSLEDNJIH DANA – OPŠTI PODACI I STRUKTURA ORGANIZACIJE	215
Mladen Stajić i Nina Kulenović KRATKA ISTORIJA CRKVE ISUSA HRISTA SPD U SVETU I NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE	241

Izdavači: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čika Ljubina 18-20. Za izdavače: Filip Niškanović i Bojan Žikić. Urednik: Miroslav Niškanović. Kompjuterska obrada i štampa: SGC, Beograd. Tiraž: 500 primeraka. Beograd 2013.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

2:39(082)

УРБАНИ културни идентитети и религиозност у савременом контексту : тематски зборник / уредио Данијел Синани. – Београд : Српски генеалошки центар : Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, 2013 (Београд : Српски генеалошки центар). – 270 стр. ; 17 цм. – (Етнолошка библиотека / [Српски генеалошки центар] ; књ. 73)

Тираж 500. – Стр. 5-9: Предговор / Данијел Синани. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-83679-89-8

- a) Религија – Антрополошки аспект – Зборници
- b) Културни идентитет – Зборници

COBISS.SR-ID 203678988